O‘ZBEK VA INGLIZ OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDA SIYOSIY MANIPULYATSIYANING VERBAL VOSITALARI VA AUDITORIYAGA TA’SIR MEXANIZMLARI

Jurayeva Muxayyo Raxmatullayevna
Qashqadaryo viloyati Shahrisabz shahri 3-sonli texnikumining Ingliz tili o'qituvchisi
Gmail: muxayomuxayyo133@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz ommaviy axborot vositalarida siyosiy manipulyatsiyaning verbal vositalari hamda ularning auditoriyaga ta’sir mexanizmlari qiyosiy-pragmatik jihatdan tahlil qilinadi. Siyosiy mediadiskursda emotsional-ekspressiv leksika, baholovchi birliklar, metaforalar, presuppozitsiya, takror, qarama-qarshi qo‘yish va olmoshlardan foydalanish xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, ushbu vositalarning auditoriya idroki, siyosiy voqelikka munosabat va jamoaviy identifikatsiyani shakllantirishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. O‘zbek va ingliz tilidagi siyosiy axborot materiallarini qiyoslash uchun verbal vositalarning lingvistik shakli, pragmatik vazifasi va ehtimoliy kommunikativ ta’sirini qamrab oluvchi tahliliy mezonlar taklif etiladi. Tadqiqot siyosiy manipulyatsiyani faqat alohida so‘zlar bilan emas, balki ularning kontekst, kommunikativ maqsad va axborotni taqdim etish usuli bilan o‘zaro munosabati asosida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: siyosiy manipulyatsiya, ommaviy axborot vositalari, siyosiy mediadiskurs, verbal vositalar, pragmatika, auditoriya, emotsional leksika, metafora, presuppozitsiya, freyming, qiyosiy tahlil.

Kirish

Zamonaviy axborot makonida ommaviy axborot vositalari siyosiy voqelikni yoritish, jamoatchilik fikrini shakllantirish va ijtimoiy jarayonlarga munosabat bildirishda muhim o‘rin tutadi. Siyosiy axborotning auditoriyaga taqdim etilishida nafaqat faktlarning mazmuni, balki ularni ifodalash shakli, tanlangan leksik birliklar, sarlavhalar va baholovchi vositalar ham ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan siyosiy manipulyatsiya tilning pragmatik imkoniyatlari bilan chambarchas bog‘liq hodisa hisoblanadi.

Siyosiy manipulyatsiya deganda auditoriyaning voqelikni idrok etishi yoki muayyan masalaga munosabatini o‘zgartirishga qaratilgan, axborotni tanlab taqdim etish, yashirin taxminlarni singdirish yoki hissiy munosabatni faollashtirishga asoslangan kommunikativ usullar tushuniladi. T. van Dijk siyosiy diskursni hokimiyat, mafkura va ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘liq holda tahlil qilib, til vositalari orqali guruhlar va hodisalarning muayyan tarzda tasvirlanishiga e’tibor qaratadi (van Dijk, 2006).

O‘zbek va ingliz ommaviy axborot vositalaridagi siyosiy diskursni qiyosiy o‘rganish verbal manipulyatsiyaning umumiy mexanizmlari bilan bir qatorda, ularning til va madaniyatga xos jihatlarini ham aniqlash imkonini beradi. Bunda farqlarni faqat til xususiyatlari bilan izohlash to‘g‘ri emas, chunki siyosiy tizim, media muhiti, auditoriya tarkibi va kommunikativ vaziyat ham muhim omillardir.

Maqolaning maqsadi o‘zbek va ingliz ommaviy axborot vositalarida siyosiy manipulyatsiyaning asosiy verbal vositalarini aniqlash hamda ularning auditoriyaga ta’sir mexanizmlarini qiyosiy-pragmatik jihatdan yoritishdan iborat.

Asosiy qism

Siyosiy manipulyatsiyaning verbal vositalari auditoriyaga ta’sir ko‘rsatish maqsadida til birliklarining muayyan kommunikativ vaziyatda tanlanishi va qo‘llanishi orqali namoyon bo‘ladi. Bunda so‘zlovchi yoki

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

axborot yaratuvchi voqea-hodisani shunchaki bayon etish bilan cheklanmay, uni muayyan nuqtayi nazardan talqin qilish uchun lingvistik imkoniyatlardan foydalanishi mumkin. N. Fairclough siyosiy va ijtimoiy diskursni tahlil qilishda til, mafkura hamda ijtimoiy munosabatlar o'rtasidagi bog'liqlikni alohida ta'kidlaydi (Fairclough, 1995).

Birinchi muhim vosita — **emotsional-baholovchi leksika**. Masalan, siyosiy qarorni "muhim qadam", "tarixiy burilish" yoki "jiddiy xavf" sifatida tavsiflash auditoriyada turli hissiy munosabatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Ingliz tilidagi historic breakthrough, serious threat va decisive action kabi birliklar ham shunga o'xshash baholash vazifasini bajaradi. Bunday ifodalarning ta'siri ularning o'zidangina kelib chiqmaydi: ularni qo'llash uchun asos, matnning umumiy mazmuni va muqobil fikrlarning yoritilishi ham muhimdir.

Ikkinchi vosita — **metafora va freyming**. R. Entman freymingni voqelikning ayrim jihatlarini tanlab ko'rsatish va ularni muayyan talqin uchun muhim qilib taqdim etish jarayoni sifatida izohlaydi (Entman, 1993). Masalan, islohotlarni "kelajak sari ko'prik" deb tasvirlash taraqqiyot va imkoniyat g'oyalarini faollashtiradi. Ayni jarayonni "keskin kurash" sifatida ifodalash esa qarama-qarshilik va xavf tasavvurini kuchaytirishi mumkin. Ingliz tilidagi a bridge to progress va a battle for the future kabi metaforalar ham shunday pragmatik vazifalarni bajarishi mumkin.

Uchinchi vosita — **presuppozitsiya**, ya'ni bayon tarkibida ochiq isbotlanmasdan qabul qilinishi kutiladigan yashirin taxmin. Masalan, "Nega mazkur muammo hanuz hal etilmadi?" degan savol muammo mavjudligi va hal qilinmaganligi haqidagi taxminni o'z ichiga oladi. Ingliz tilidagi Why has this problem still not been resolved? jumlasi ham o'xshash tuzilishga ega. Agar bunday taxminlar yetarli dalillar bilan tasdiqlanmasa, ular auditoriyani muayyan xulosaga yo'naltirishi mumkin. Shu sababli presuppozitsiyani tahlil qilishda lingvistik shakl bilan faktik asosni bir-biridan farqlash lozim.

To'rtinchi vosita — **olmoshlar va jamoaviy identifikatsiya**. O'zbek tilidagi "biz", "xalqimiz", "yurtimiz" hamda ingliz tilidagi we, our people, our country birliklari so'zlovchi va auditoriya o'rtasida umumiy manfaat yoki birdamlik tasavvurini shakllantirishi mumkin. Biroq "biz" olmoshining kimlarni qamrab olishi har doim ham aniq bo'lavermaydi. U hukumat, siyosiy guruh, fuqarolar yoki muayyan ijtimoiy qatlamni anglatishi mumkin. Shu noaniqlik ayrim holatlarda auditoriyaning guruhga mansublik hissini kuchaytiradi.

Beshinchi vosita — **takror va qarama-qarshi qo'yish**. Siyosiy shiorlarda muayyan so'z yoki iboraning takrorlanishi uning esda qolish imkoniyatini oshiradi. "Barqarorlik, taraqqiyot, farovonlik" yoki "Stability, progress, prosperity" kabi parallel birliklar bir nechta tushunchani yagona ijobiy obrazga birlashtiradi. Qarama-qarshi qo'yish esa "biz va ular", "taraqqiyot va ortga qaytish", "hope versus fear" kabi juftliklar orqali murakkab siyosiy masalani soddalashtirishi mumkin. Bunday usullar auditoriya e'tiborini ayrim jihatlarga qaratishi bilan birga, masalaning boshqa tomonlarini chetda qoldirish xavfini ham yuzaga keltiradi.

1-jadval. O'zbek va ingliz mediadiskursida siyosiy manipulyatsiyaning verbal vositalari

Verbal vosita	O'zbek tilidagi misol	Ingliz tilidagi misol	Ehtimoliy pragmatik ta'sir
Emotsional leksika	"Jiddiy xavf"	"Serious threat"	Xavotir yoki salbiy munosabatni kuchaytirish
Metafora	"Kelajak sari ko'prik"	"A bridge to the future"	Voqeani muayyan obraz orqali talqin qilish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Presuppozitsiya	"Nega muammo hal etilmadi?"	"Why has the problem not been solved?"	Muayyan taxminni oldindan qabul qildirish
Jamoaviy olmoshlar	"Bizning kelajagimiz"	"Our future"	Birdamlik va umumiy manfaat hissini shakllantirish
Takror	"Birlik, birlik va yana birlik"	"Unity, unity and more unity"	G'oyaning e'tibor va xotirada mustahkamlanishi
Qarama-qarshi qo'yish	"Taraqqiyot yoki turg'unlik"	"Progress or stagnation"	Murakkab masalani ikki qarama-qarshi variantda ko'rsatish

Manba: Muallif tomonidan Fairclough (1995), Entman (1993) va van Dijk (2006) qarashlari asosida tuzilgan. Misollar tahliliy maqsadda yaratilgan bo'lib, real siyosatchilar yoki ommaviy axborot vositalaridan olingan iqtiboslar emas.

Jadvaldan ko'rinadiki, o'zbek va ingliz tillarida siyosiy manipulyatsiyaning ko'plab verbal mexanizmlari o'xshash pragmatik vazifalarni bajarishi mumkin. Biroq ularning real ta'sir darajasi qo'llangan birliklarning o'zi bilan belgilanmaydi. Masalan, "xalqimiz" yoki our people iborasi bir kontekstda birdamlikni ifodalasa, boshqa vaziyatda muayyan guruhni umumiy manfaatlarning yagona vakili sifatida ko'rsatishi mumkin.

Auditoriyaga ta'sir mexanizmlarini uch asosiy yo'nalishda izohlash mumkin. Birinchisi, **kognitiv ta'sir** bo'lib, bunda axborotning muayyan jihatlari ajratib ko'rsatiladi va auditoriya hodisani shu doirada talqin qilishga yo'naltiriladi. Ikkinchisi, **emotsional ta'sir** bo'lib, unda qo'rquv, umid, faxr, norozilik yoki ishonch kabi hissiyotlarni uyg'otuvchi birliklardan foydalaniladi. Uchinchisi, **ijtimoiy-identifikatsion ta'sir** bo'lib, bunda til vositalari auditoriyaning muayyan guruhga mansublik hissi, umumiy qadriyatlar va "biz–ular" qarama-qarshiligini shakllantirishga xizmat qilishi mumkin.

Shu bilan birga, auditoriya til ta'sirini passiv tarzda qabul qiladigan bir xil guruh emas. Uning siyosiy bilimi, oldingi qarashlari, axborot manbalariga ishonchi va media savodxonligi xabarni qanday talqin qilishiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun verbal vositaning mavjudligi uning auditoriyaga albatta ta'sir ko'rsatganini anglatmaydi. Bunday ta'sirni ishonchli aniqlash uchun matn tahlilini auditoriya tadqiqotlari yoki empirik ma'lumotlar bilan to'ldirish talab etiladi.

Xulosa

O'zbek va ingliz ommaviy axborot vositalaridagi siyosiy manipulyatsiyaning verbal vositalari til, kontekst va kommunikativ maqsadning o'zaro ta'siri asosida shakllanadi. Emotsional-baholovchi leksika, metafora, presuppozitsiya, jamoaviy olmoshlar, takror va qarama-qarshi qo'yish siyosiy voqelikni muayyan nuqtayi nazardan taqdim etish imkonini beradi. Ular auditoriyaning e'tiborini boshqarish, hodisalarga baho berish, hissiy munosabatni faollashtirish va jamoaviy identifikatsiyani shakllantirishda ishtirok etishi mumkin.

Qiyosiy tahlil o'zbek va ingliz mediadiskursida o'xshash pragmatik mexanizmlar mavjudligini ko'rsatadi, biroq ularning qo'llanish xususiyatlari siyosiy, madaniy va kommunikativ sharoitlarga bog'liq. Shu sababli muayyan tilga xos xususiyatlar haqidagi xulosalar real media materiallarini tizimli o'rganish asosida chiqarilishi lozim.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Siyosiy manipulyatsiyani aniqlashda faqat emotsional so‘z yoki metaforani qayd etish yetarli emas. Axborotning faktik asosi, kontekst, yashirin taxminlar, muqobil qarashlarning yoritilishi va auditoriyaga ehtimoliy ta’sir mexanizmlari birgalikda tahlil qilinishi kerak. Bunday yondashuv siyosiy mediadiskursni chuqurroq anglash, axborotni tanqidiy baholash va media savodxonligini rivojlantirish uchun nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. — London: Longman, 1995.
2. van Dijk T.A. Politics, Ideology, and Discourse // Encyclopedia of Language and Linguistics. — 2nd ed. — Oxford: Elsevier, 2006. — P. 728–740. — DOI: https://doi.org/10.1016/B0-08-044854-2/00722-7.
3. Entman R.M. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm // Journal of Communication. — 1993. — Vol. 43, No. 4. — P. 51–58. — DOI: https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x.
4. Charteris-Black J. Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor. — 2nd ed. — Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
5. Wodak R., Meyer M. (eds.). Methods of Critical Discourse Studies. — 3rd ed. — London: SAGE Publications, 2016.
6. Grice H.P. Logic and Conversation // Cole P., Morgan J.L. (eds.). Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts. — New York: Academic Press, 1975. — P. 41–58.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.